

KANDIDATUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION, PEDAGOGIK OCH IT
2016:24

”Öppna dörren till en värld där berättelserna bor”
En studie av bibliotekariers förhållningssätt till
barns läsning och sagostunder

SARAH NYSTRÖM
CAMILLA OSKARSSON

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© Sarah Nyström & Camilla Oskarsson
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: ”Öppna dörren till en värld där berättelserna bor”
En studie av bibliotekariers förhållningssätt till barns läsning och sagostunder.

Engelsk titel: “Open the door to a world where stories live”
A study of librarian’s various approaches toward children's reading and storytime programmes.

Författare: Sarah Nyström & Camilla Oskarsson

Färdigställt: 2016

Abstract: The purpose of this thesis is to illustrate the various approaches librarian’s may have toward children’s reading and toward storytime programmes, and also to discuss if and how these different approaches can influence their planning, execution and follow-up of the storytime programme. Eight qualitative interviews were conducted with nine librarian’s who work with storytime programmes at public libraries. A model of three approaches toward reading and storytime was used to analyze the results of the interviews. The study found no indications that the librarian’s approaches toward reading and storytime affect how they plan, execute or follow-up the storytime programmes. The results indicate that practical factors, such as staffing shortage or lack of time, are far more influential, as well as the personal view of the storytime-giver.

Nyckelord: sagostund, sagostundsledare, barnbibliotekarie, folkbibliotek, barns delaktighet

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
2	Problemformulering.....	2
2.1	Syfte och frågeställningar.....	3
2.2	Avgränsning.....	3
3	Tidigare forskning och litteraturgenomgång.....	4
3.1	Historisk tillbakablick.....	4
3.2	Sagostundens syften.....	5
3.3	Olika syn på läsning.....	5
3.4	Muntligt berättande och högläsningens betydelse.....	6
3.5	Barns delaktighet.....	7
3.6	Barnperspektiv eller barns perspektiv.....	9
4	Metod.....	10
4.1	Kvalitativa intervjuer.....	10
4.2	Urval.....	10
4.3	Intervju.....	11
4.3.1	Intervjuguide.....	11
4.3.2	Genomförande.....	12
4.3.3	Transkribering.....	13
4.3.4	Kodning.....	13
4.3.5	Verifiering.....	13
4.4	Etiska ställningstagande.....	13
5	Teori och analytiskt ramverk.....	15
5.1	Det pragmatiska förhållningssättet.....	15
5.2	Det traditionalistiska förhållningssättet.....	15
5.3	Det emancipatoriska förhållningssättet.....	16
6	Presentation av resultat och analys.....	17
6.1	Beskrivning av informanter.....	17
6.2	Tema 1 – Boken.....	19
6.3	Tema 2 – Rummet.....	21
6.4	Tema 3 - Bibliotekarien.....	22
7	Diskussion.....	26
8	Slutsatser.....	30
	Käll- och litteraturförteckning	
	Bilagor	

1 Inledning

År 2015 fick vi möjlighet att delta på biblioteksdagarna i Lund. Där presenterade Åse Hedemark den nyutkomna rapporten *Leonards plåster: om syfte, barnsyn och kvalitet i sagostund* (2015) som hon tillsammans med Pia Borrman genomfört på uppdrag av Regionbibliotek Stockholm. Presentationen och läsningen av rapporten väckte vårt intresse för sagostunden som verksamhet på folkbibliotek. Den lyfter många frågor, som hur olika det går att arbeta med sagostunden och vilka synsätt som finns, både på syfte och på barnen. Görs skillnad på deltagande och delaktighet? Utvärderar biblioteken sin traditionsrika verksamhet? Barns delaktighet är ett begrepp som diskuterats i utbildningen på Högskolan i Borås vid flera kurser som vi genomgått. Ofta framkommer att bibliotekarier tycker att det är svårt att på ett praktiskt plan arbeta med barns delaktighet i planering av verksamheter, särskilt om barnen är små. I Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter (2009), står det nedskrivet bestämmelser om mänskliga rättigheter för barn. Artikel 12 i denna artikel berör att barn har rätt att säga sin mening i saker som rör dem och att deras åsikter ska tas i beaktande i förhållande till mognad och ålder.

Eftersom ämnet intresserar oss, men även väckte många frågor, ledde det vidare till tankar om att skriva vårt examensarbete, denna kandidatuppsats, om sagostunden som verksamhet på bibliotek, utifrån bibliotekariernas perspektiv. Vår förhoppning är att vår studie över olika förhållningssätt till barns läsning och sagostundens syfte kan leda till reflektioner över hur verksamheten kan utvecklas, med hänsyn till bibliotekets uppdrag och bibliotekslagens intentioner.

2 Problemformulering

I den gällande bibliotekslagen (2013:801) finns två viktiga paragrafer som rör folkbibliotekens uppdrag att verka läsfrämjande och för språkutveckling. Det är dels 7 § ”folkbiblioteken ska särskilt främja läsning och tillgång till litteratur...” och dels 8 § ”folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar för att främja deras språkutveckling och stimulera till läsning...”. Vi menar att båda dessa paragrafer kan kopplas till bibliotekens verksamhet med sagostund. I *För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren* (2015) utgiven av Svensk biblioteks förening förtydligas paragraferna och det står att läsa att regeringen anser det angeläget att betona det läsfrämjande uppdraget mot bakgrund av den negativa utveckling av läsförståelse som observerats under senare år. En god läsförmåga hänger samman med läsvanor och lusten att läsa och det är därför betydelsefullt att barn och ungdomar tidigt får möta litteratur under otvungna former. Det betyder också att biblioteken måste ta hänsyn till olika åldersgrupper och de skilda förutsättningar barn och ungdomar kan ha. Biblioteken måste för att kunna göra detta inhämta och beakta barn och ungdomars åsikter och de ska ges möjlighet till inflytande över hur verksamheten i denna del bedrivs. I detta ser vi exempel på de olika förhållningssätt som bibliotekarier kan ha till sagostundens syfte: det kan vara läsfrämjande, språkutvecklande, att barnen ska möta kultur och uppleva delaktighet.

Sagostunder är en av de klassiska programverksamheter som de allra flesta folkbibliotek erbjuder och har erbjudit sina besökare under lång tid, ända sedan 1900-talets början. Trots detta beskriver Kerstin Rydsjö och AnnaCarin Elf i boken *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt* (2007) hur barnbibliotekarier traditionellt och historiskt sett haft relativt låg status inom den egna verksamheten och hur sagostunderna ofta genomförs av engagerade eldsjälar. Författarna skriver att det finns mycket lite forskning om barnbiblioteksverksamhet i Sverige idag och det var därför som kunskapsöversikten sammanställdes. Att det fanns en kunskapslucka inom forskningen märks i några av de äldre uppsatser från början av 2000-talet som vi tagit del av. Tidigare forskning har även visat på ett behov av fortsatt utveckling inom barnverksamhet på bibliotek och förra året kom *Leonards plåster: om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund* (Borrman & Hedemark, 2015). När vi har letat litteratur för den här uppsatsen och även under informella samtal med bibliotekarier har det framkommit att denna rapport har fått stort genomslag bland bibliotekarier som arbetar med sagostund idag och även i vissa fall deras syn på verksamheten. Hur det går att arbeta med barns delaktighet är mycket aktuellt och många studier behandlar ämnet. Det är också många bibliotek som har med barns delaktighet i sina mål för verksamheten.

Det är över hundra år sedan biblioteken i Sverige började anordna sagostunder för barn. Sedan dess har nya medier och tekniker utvecklats och nya metoder och pedagogik för hur arbete med barn kan se ut. Ändå verkar sagostunderna på bibliotek vara sig lika då som nu och metoderna för hur det arbetas med dem har knappt förändrats. Vi tycker mot bakgrund av ovanstående att det är viktigt att synliggöra arbetet med sagostunder på bibliotek av två anledningar, dels för att tydliggöra barnbibliotekariers kompetens,

vilket på sikt kan leda till att deras professionella status och yrkesidentitet stärks, men också för att vi tror att de värderingar vuxna har kring litteratur påverkar deras möte med barnen och deras syn på barns delaktighet.

2.1 Syfte och frågeställningar

Vi har formulerat tanken med vår studie i nedanstående syfte:

Studiens syfte är att synliggöra vilka förhållningssätt bibliotekarier kan ha till barns läsning och till sagostunden och diskutera hur dessa förhållningssätt kan påverka utformningen av sagostunden.

För att uppnå studiens syfte har två forskningsfrågor formulerats:

- Vilka förhållningssätt till barns läsning och sagostunder kan synliggöras i bibliotekariers resonemang om sagostund på bibliotek?
- Hur kan bibliotekariers förhållningssätt påverka deras arbete med sagostund som verksamhet; det vill säga vid planering, genomförande och uppföljning?

2.2 Avgränsning

I detta stycke presenteras hur undersökningen har avgränsats vad gäller bibliotek, informanter och perspektiv.

Undersökningen behandlar sagostunder på svenska folkbibliotek. Vi fokuserar på bibliotek som har sagostunder för barn i åldern två till sex år. Våra informanter är bibliotekarier som leder och planerar egna sagostunder på bibliotek. Vi har inte för avsikt att studera teaterpedagoger, "sagotanter" eller liknande.

Vi avser att undersöka bibliotekariernas förhållningssätt till barns läsning och sagostunder och inte hur denna verksamhet påverkar barnen eller andra vuxna. Denna uppsats behandlar inte barnens perspektiv på sagostunderna eftersom barn inte kommer att intervjuas eller observeras. Vi kan därför inte uttala oss något om hur barnen uppfattar sagostunden eller vilka funktioner sagostunden faktiskt har för dem. Detta gäller både för barn som individer eller som grupp.

3 Tidigare forskning och litteraturgenomgång

I detta kapitel gör vi först en kort historisk tillbakablick över sagostundens utveckling i Sverige och därefter redovisas tidigare forskning som vi funnit vara relevant för detta arbete utifrån de frågeställningar uppsatsen tar upp. Först går vi igenom sagostundens syften för att därefter presentera hur läsning på sagostunden kan kopplas till läsfrämjande uppdrag. Efter det beskriver vi hur sagostunden kan kopplas till muntligt berättande och högläsningens betydelse för barns språkliga utveckling. Avslutningsvis följer två stycken med centrala begrepp för verksamheter med barn, barns delaktighet och barnperspektiv kontra barns perspektiv.

3.1 Historisk tillbakablick

Att bibliotek håller sagostunder har en lång tradition i Sverige och har varit en allmänt förekommande verksamhet på de flesta barn- och ungdomsavdelningar sedan i början av 1900-talet och det är till stor del personligt engagemang som ligger till grund för sagostundsverksamheten enligt Rydsjö och Elf (2007). En pionjär inom den svenska biblioteks-rörelse var Valfrid Palmgren och hon hade mycket stor inverkan på hur barnbibliotek kom att utvecklas i Sverige. Hon var bibliotekarie på Kungliga biblioteket i Stockholm och blev senare ledamot i stadsfullmäktige. Valfrid Palmgren gjorde hösten 1907 en studieresa till USA och blev mycket imponerad och inspirerad av de välutvecklade barnbibliotek som fanns där och även de sagostunder bibliotekarierna höll. När hon kom tillbaka till Sverige startade hon Sveriges första barn- och ungdomsbibliotek i Stockholm 1911. Biblioteket höll redan från början sagostunder, men då lokalerna var små kunde de inledningsvis inte genomföras på regelbunden basis. På Stockholms stadsbibliotek kom de senare igång med sagostunder och det blev en mycket populär aktivitet för barn (Söderblom, 2002). När sagostunder började hållas på bibliotek i Sverige var det vanligt att sagoläsaren läste högt för barnen ur en eller två böcker (Borrman & Hedemark, 2015).

Hur populärt det har varit att anordna sagostunder på bibliotek har gått upp och ner under olika perioder (Törnvall-Olsson, 1974), men har ändå bestått som aktivitet på biblioteken fram till idag. Sagostunder på bibliotek kan vara öppna eller slutna aktiviteter. Med öppna sagostunder menas sagostunder som är öppna för och riktar sig till allmänheten. Många bibliotek har också sagostunder som är slutna och riktar sig då endast till förskolegrupper. Ibland förekommer det att en blandning av de två sätten sker parallellt. Bibliotekens sagostunder kan hållas av bibliotekarier, biblioteksassistenter eller inhyrda ”sagotanter”. Ibland är det så att en bibliotekarie är ansvarig för sagostunden, men inte leder den själv (Löf & Karlsson, 1984). Åldern på barnen kan variera, men sagostunden vänder sig oftast till barn mellan tre och fem år (Rydsjö & Elf, 2007).

3.2 Sagostundens syften

Borrman och Hedemark publicerade våren 2015 en i vårt tycke mycket intressant rapport: *Leonards plåster: om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund*. Det är en redovisning av den studie de gjorde på uppdrag av Regionbibliotek Stockholm. I studien identifierades två förhållningssätt till sagostunder, dels med berättande som den centrala aktiviteten och dels att boken står i fokus. I det första synsättet användes ofta olika rekvisita som till exempel handdockor och det sistnämnda synsättet innebär att det i stort handlar om högläsning med visning av bilder ur boken. Det framkommer också att bibliotekarierna ibland uttrycker rädsla för att leda sagostunder eftersom de tror att de förväntas vara berättare. Många bibliotekarier ser sig själva mer som en läsfrämjare och inte som en sagotant. Ett tydligt syfte med sagostunderna enligt Borrman och Hedemarks studie är att få barnen att intressera sig för böcker, att läsa dem och låna hem dem och ett annat syfte är att visa upp biblioteket och den verksamhet som bedrivs. Den starka kopplingen mellan sagostunder och biblioteksrummet beskriver Hedemark som ett instrumentellt synsätt, det vill säga att det är ett medel för att locka fler besökare till biblioteket.

Det finns flera magisteruppsatser från år 2005 som handlar om sagostunder. Bland annat Margareta Svenssons *Sagostunder på folkbiblioteket: ur sagostundsledarens perspektiv* (2005) där hon intervjuat fem sagostundsledare om deras perspektiv på sagostunder och hur det påverkar perspektivet på hur de utformar sagostunden och dess innehåll. Svenssons informanter menar att sagostundens syfte är att ha en mysig stund tillsammans i gemenskap, men också att barnen ska lära sig något. Andra menar att ökad läslust är syftet eller att barnen ska komma till biblioteket. Många informanter menar också att sagostunder på bibliotek är viktiga därför att de hjälper till att bevara och föra vidare kulturskatter vi har i Sverige i form av sagor och berättelser. Inga informanter nämner skriftliga måldokument enbart riktade till sagostunden.

3.3 Olika syn på läsning

I litteraturen vi läst framkommer olika förhållningssätt till läsning. Rydsjö och Elf (2007) skriver att barnbibliotekets roll bland annat är att stimulera barnen till goda läsvanor och skapa läslust, men även att lära barnen att utveckla sina läspreferenser, det vill säga en egen smak. Bibliotekarier kan förhålla sig till läsningen på tre olika sätt och därigenom mena olika saker när de pratar om läsfrämjande. Rydsjö och Elf redogör för en modell med tre olika synsätt på läsning som använts vid forskning utifrån pedagogers perspektiv. Dessa synsätt benämns för det pragmatiska, det traditionalistiska och det emancipatoriska. Begreppen sammanfattas som att det pragmatiska synsättet innebär att det är själva läsningen som är syftet och det viktiga är att barnet läser och inte vad som läses. Vid ett traditionalistiskt synsätt är syftet framför allt att förmedla ett kulturarv till barnen och presentera en sagoskatt av klassiker eller kända svenska barnboks författares verk. Det emancipatoriska synsättet fokuserar på att utveckla barnet till en självständig och kritisk läsare genom att utmana barnets förförståelse och världsbild. Dessa synsätt kommer vi fortsättningsvis benämna förhållningssätt. Vi avser i vårt analytiska ramverk att använda oss av dessa förhållningssätt till läsning eftersom vi tror att de även kan appliceras på bibliotekariernas syn på sagostunder och dess syfte.

Statens kulturråd gav 2015 ut en kunskapsöversikt, skriven av Jonas Andersson, över läsfrämjande åtgärder *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området*. I samband med att Statens Kulturråd utarbetade en nationell handlingsplan för läsfrämjande så definierades också begreppet läsfrämjande. Enligt Kulturrådet innebär läsfrämjande att:

- ”göra läsare av läskunniga
- öppna vägar till litteraturen för den som inte läser
- öka tillgången till mångfald av litteratur på olika språk och i olika format för läsare i alla åldrar
- ge fler möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur
- ta bort hinder för läsning, bredda en repertoar och stärka läsarens självförtroende och läsaridentitet” (Andersson, 2015, s. 11).

Andersson (2015) skriver att: ”läsfrämjande är en *aktivitet*, med en bestämd *intention*” (s. 11). Vi tolkar det som att läsfrämjande arbete är en verksamhet riktad mot personer och som kräver deras deltagande. Det är heller inget man kan arbeta med utan att ha ett uttalat syfte eller en bestämd anledning till varför man gör det. Andersson menar också att Kulturrådets definition innebär att målgrupperna är: de som ännu inte läser, de med läs- och skrivsvårigheter, men också de som kan läsa, men sällan gör det.

Kerstin Rydsjö har på uppdrag av Regionbibliotek Halland skrivit en rapport *Dags att höja ribban: samverkan för små barns språkutveckling* (2015) där hon går igenom ett antal läsfrämjande projekt från olika delar av världen i syfte att hitta fungerande modeller. Intressant för våra studier av sagostunder är begreppet litteracitet som beskrivs som svårdefinierat, men oftast svarar mot skriftspråkighet. Rydsjö skriver att begreppet fått en vidare innebörd och numer inbegriper en mängd olika uttrycks sätt som tal, gester, bilder, symboler och berättande förutom läs- och skrivaktiviteter. Det är olika uttrycksmedel som barn möter tidigt i livet, de förstår ”smileys” och logotyper och använder datorer till exempel. Det handlar inte bara om barnböcker, rim och ramsor utan forskningsfältet har vidgats och rymmer även barns vardagliga möten med nya medier.

3.4 Muntligt berättande och högläsningens betydelse

Sagostundens själva essens är att barn får ta del av sagor genom att lyssna. Sagorna kan antingen berättas eller läsas för barnen och vi har läst litteratur som handlar om högläsningens och det muntliga berättandets betydelse. I *Böcker inom och omkring oss* (2014) skriver Aidan Chambers om vikten av att barn får höra berättelser för att kunna bli en läsare. Enligt honom är det muntliga berättandet och högläsning viktigt, för genom att lyssna till en berättelse, ramsa, dikt eller annan form av text, ges barnen en möjlighet att förbereda sig för mötet med text i den svårare uppgiften att läsa själv. Genom att lyssna till hur ord uttalas lär vi oss härma vilket underlättar när vi kämpar med långa, okända ord och nya sorters texter. Den som berättar, eller läser högt, har ansvar för att fänga och hålla kvar uppmärksamheten och lyssnaren kan slappna av och

har inget krav på sig att lyckas. Medan vi lyssnar vänjer vi oss vid upplevelsen av en text, så som den känns inom oss och en förförståelse utvecklas för vad den kan säga oss. Barnen lär sig att tecknen inte bara har en lexikal innebörd utan även kan ha magiska egenskaper. Chambers menar att ”all skönlitteratur är som ett teatermanus” (s. 66). Med det menar han att för att ha glädje av en berättelse måste man veta hur den tryckta texten förvandlas till liv och rörelse, genom olika händelser och personers tankar och röster, men även genom att scener i form av tempot, som snabbt, långsamt eller med en konstpaus, förvandlar tecknen till levande dramatik. Genom muntligt berättande och högläsning lär man sig också tolka texter och att olika läsare kan ha olika tolkningar av samma text. Vidare anser Chambers att bilderböcker är ovärderliga eftersom de är en visuell tolkning av en text och inte alltså bara kompletterar orden i en berättelse. Detta anser vi knyter an till bibliotekens sagostunder i hög grad, då ett syfte med verksamheten kan vara att utveckla barns litteracitet.

Andersson (2015) tar upp högläsning som en aktivitet riktad mot yngre barn för ökad lässtimulans. I texten konstateras att de goda effekter som högläsning har på ett barns språkutveckling är väl dokumenterade och att det är ett välkänt faktum att högläsning berikar barns ordförråd och ger dem bättre förmåga att uttrycka sig verbalt. Om en högläsare läser med inlevelse ges texten liv vilket för barn med lässvårigheter kan vara en tillgång skriver Andersson vidare. Högläsningen ger också barn som redan kan läsa hjälp med att ta till sig texter som är svåra. Det är även ett sätt att dela en läsoplevelse som kan skapa gemensamma referensramar och band mellan läsare och lyssnare. Några läsfrämjande aktiviteter som sker i form av högläsning tas upp i Kulturrådets skrift, och som en av dessa aktiviteter nämns sagostunder på bibliotek. Andersson konstaterar att sagostund är en verksamhet som funnits länge på bibliotek och att den vanligaste formen av en sagostund är att högläsning ur en bok kombineras med berättande och sång. Sagostunderna genomförs ofta med hjälp av rekvisita i form av till exempel dockor och flanotavlor.

3.5 Barns delaktighet

Barns delaktighet är ett centralt begrepp som behandlas i mycket litteratur och forskning som rör barn och barnverksamhet. I rapporten *Rum för de yngsta - barns och föräldrars delaktighet i kulturverksamheter* (2015) av Barbro Johansson och Frances Hultgren redogörs för det treåriga forskningsprojektet KUMBA - kultur med barn. Utifrån delaktighet som fenomen och begrepp resonerar och problematiserar författarna kulturverksamhet för barn. Intressant för vår studie är deras definition av delaktighet som en process. En process som innebär att någonting händer inom ett relationsfält och där alla de individer som ingår tillför något till den aktuella händelsen och situationen. Processen leder även till ett fortlöpande engagemang för att lära och skapa mening för både barn och vuxna. Johansson och Hultgren delar in begreppet delaktighet i flera ”lager” som de kallar för *deltagande, inflytande, dialog, en möjliggörande miljö* samt *involvering*. Dessa lager är begrepp som konkretiserar och fördjupar delaktighetsbegreppet. Det kan beskrivas i olika nivåer, från en lägre till en högre, av inflytande men det anser inte författarna vara det som är viktigast. De anser istället att det viktiga är ”hur dessa olika lager samverkar med varandra” (s. 107). *Deltagande*

innebär att ta del av en aktivitet, som en sångstund där föräldrar och barn sjunger, skapar, målar eller dramatiserar tillsammans utan ansvar för att leda eller planera någon aktivitet. *Inflytande* betyder att aktiviteten påverkas på något sätt genom att jag deltar och att det har betydelse att det är just jag som är med. Inflytande kan vara att barnen får föreslå sånger eller att de får berätta om något. Inflytandet kan också ske i form av en *dialog* i form av meningsutbyte genom till exempel förslagslådor eller referens- och diskussionsgrupper, för att diskutera, utvärdera och ta ställning till olika förslag. Dessa lager kräver en *möjliggörande miljö*, det vill säga att atmosfären i verksamheten inbjuder till delaktighet och att det finns utrymme för förnyelse och förändring. I en möjliggörande miljö ses barn oavsett ålder som individer som utvecklar och berikar verksamheten. Det sista lagret som är *involvering* i en pågående process innebär att delaktighet pågår hela tiden och inbegriper alla som är med, oberoende av deras röststyrka eller möjligheter att uttrycka sig. Alla deltagare skapar mening och leder processen vidare.

Även Amira Sofie Sandins *Barnbibliotek och lässtimulans: delaktighet, förhållningssätt och samarbete* (2011), den tredje delen i en serie böcker som redogör för barnbibliotekens verksamheter, handlar mycket om barns delaktighet. Sandins studie handlar om lässtimulerande arbete och är en analys av rapporter från 93 stycken olika lässtimulerande projekt genomförda på barnbibliotek i Sverige mellan åren 2001-2010. Det är främst kapitlet som handlar om delaktighet som är av intresse för vårt arbete. Sandin utgår från Harts modell för att beskriva olika nivåer av delaktighet. Den ser ut som en stege där de lägsta stegen innebär låg grad av delaktighet och de längre upp högre. De tre lägsta stegen innebär egentligen ingen äkta delaktighet utan symbolisk, dekorativ eller falsk delaktighet. Symbolisk delaktighet beskrivs som väldigt vanlig i utformandet av projekt och barnen har egentligen inte getts chans att utöva något inflytande utan fungerar bara för att ge högre legitimitet åt projektet. Det översta steget innebär projekt som är initierade av barn och styrs likvärdigt av barn och vuxna. Det är lätt att tro att det översta steget är "bäst", men Hart, enligt Sandin, menar att det är viktigt att barnen själva får bestämma hur delaktiga de vill vara. Sandin menar att det är viktigt att skilja på deltagande och delaktighet. Deltagande innebär medverkan i aktivitet, men utan möjlighet att påverka hur aktiviteten till exempel utformats. Delaktighet innebär att barnet har ett aktörskap och ett inflytande över aktiviteten.

Det finns ett flertal studier som visar på vikten av delaktighet för barn. Ett exempel är boken *Delaktighet - på barns villkor* (2010) som är skriven av Monica Nordenfors på uppdrag av Tryggare och mänskligare Göteborg. Enligt Nordenfors är det viktigt för demokratiprocessen att barn ges utrymme och får vara med och bestämma för att utjämna de maktrelationer som finns mellan barn och vuxna. Dessa maktrelationer syns i ett flertal av de projekt och verksamheter som hon har studerat och kommer till uttryck bland annat när barn och ungdomar blir inbjudna att delta när projektet redan är utformat eller att de får vara med och bestämma i ett tidigare skede, men bara på vuxnas villkor. Nordenfors menar att hur vi ser på barn och deras kompetens har betydelse för vilket utrymme barn ges. Det innebär också att barnen måste ha rätt att inte delta, även om det är vad de vuxna bestämt. Hur barnsyn ser ut, barns utveckling och deras kompetens känns relevant för vårt arbete i och med att vi anser att det påverkar hur sagostunder utformas och utvecklas (eller inte utvecklas).

Magisteruppsatsen *Att främja barns delaktighet: en studie av barnbibliotekariers syn på barns delaktighet i barnverksamheter på folkbibliotek* (2015) av Anna Lagerström och Anette Lundgren har som syfte att undersöka hur barnbibliotekarier på folkbibliotek förhåller sig till och arbetar med barns delaktighet i den vardagliga verksamheten. Några av de slutsatser de kom fram till var bland annat att det saknas klart uttryckta mål och att det finns praktiska svårigheter som tidsbrist och problem med att skapa relationer med barnen som gör arbetet komplicerat vad det gäller att göra barn delaktiga i planeringen av verksamheter.

3.6 Barnperspektiv eller barns perspektiv

I studien *Leonards plåster* (Borrman & Hedemark, 2015), beskrivs två perspektiv som bibliotekarierna kan arbeta utifrån - barnperspektiv eller barns perspektiv. Det hänger ihop med vilket synsätt man har på barn. Om ett barnperspektiv används utformas verksamheten utifrån vad vuxna anser vara bäst för barnen och med ett barns perspektiv på verksamheten planeras och genomförs verksamheten utifrån vad barnen själva önskar. Även om förstudien visade att sagostunderna präglades av ett barnperspektiv så visade observationerna på en mer nyanserad bild. Barnen får ofta komma till tals och deras åsikter och kommentarer påverkar också ibland aktiviteterna. Bibliotekarierna interagerar med barnen genom att ställa relevanta frågor till dem ”som väcker intressanta diskussioner som i sin tur leder till att barnen utvecklar textrörlighet, meningsskapande i förhållande till berättelserna och att de får utöva dekontextualiserad läsning”(s. 85).

Lagerström och Lundström (2015) konstaterar att bibliotekarierna strävar efter att erbjuda vad de tror att barnen vill ha när de planerar verksamheten. Bibliotekarierna använder sig av enkäter, testar vad som fungerar, iakttar samt använder sin kompetens och erfarenhet för att ta reda på barnens önskemål. En slutsats i uppsatsen blir att barnverksamhet på folkbibliotek handlar om att ge möjlighet till biblioteksvistelse och en verksamhet där barnperspektiv styr snarare än att arbeta utifrån barns perspektiv för att göra det möjligt med barns inflytande och delaktighet. Bibliotekarierna lyssnar på och respekterar barnen, men deras synpunkter tas inte med i planeringen.

Slutligen har vi även tagit del av Gunilla Halldéns artikel *Barnperspektiv som ideologiskt och/eller metodologiskt begrepp* (2003). Artikeln har använts som avstamp inom ett flertal studier, bland annat av Johansson (2010) och Sandin (2011) för att förklara vad barnperspektiv är. Halldén menar att barnperspektiv är ett mångtydigt begrepp, som innebär att verka i barns intresse. Det är dock den vuxna som försöker agera så som är bäst för barnet och detta innebär inte att barn behöver rådfrågas. Barns perspektiv (två ord) innebär däremot att barn rådfrågas. Johansson (2010) menar dock att endast ett barn kan sägas ha ett barns perspektiv och att vuxna alltid har ett vuxenperspektiv.

4 Metod

I följande kapitel presenteras den metod som använts för insamling av vårt material, hur urval har gått till, olika steg i intervjun samt etiska ställningstaganden.

4.1 Kvalitativa intervjuer

I vårt arbete har vi valt kvalitativa intervjuer som metod eftersom de är flexibla och relativt fria i sin form och det är intervjupersonens åsikter, upplevelser och föreställningar som vi vill åt. Vi har valt att använda oss av semistrukturerade intervjuer med en intervjuguide eftersom det är lämpligt att använda när det är fler än en person som genomför intervjuerna, samt flera personer som intervjuas enligt Alan Bryman i *Samhällsvetenskapliga metoder* (2011). Metoden ger enligt honom en gemensam riktning i samtalen och ger också ett resultat som lättare kan jämföras med. Bryman skriver också att fördelarna med semistrukturerade intervjuer är att metoden är flexibel och lätt att anpassa efter situationen och den som intervjuas. Metoden ger dessutom en djupgående förståelse för det som undersöks i studien, eftersom det ges möjlighet till uppföljningsfrågor och förtydliganden i direkt samband med intervjun. Nackdelarna med metoden är att det är en småskalig studie och därför är det svårt att dra generella slutsatser samt att metoden är kvalitativ och därmed gör det svårt att exakt replikera undersökningen. Detta har vi beaktat, men kommit till slutsatsen att vårt val av metod är den som bäst passar för de forskningsfrågor vi vill ha svar på. Vi är också medvetna om att det kan vara svårt att hålla rätt distans till de som intervjuas, likaså att personkemin mellan den som intervjuar och den som intervjuas kan påverka vilka svar som ges i undersökningen och därmed göra studien subjektiv är något vi reflekterat över. (jfr. Bryman, 2011).

I arbetet har vi utgått från Kvale och Brinkmanns *Den kvalitativa forskningsintervjun* (2014) och de sju stadier i en intervjuundersökning som presenteras: Första stadiet är *tematisering* där vi formulerade undersökningens syfte. Det andra steget är *planering*, där vi diskuterade vilken kunskap vi eftersöker och de moraliska aspekterna beaktades. Därefter följde själva *intervjun* där en intervjuguide användes. Det fjärde stadiet är *utskriften* som transformerade muntligt tal till skrift för att förbereda åt det femte stadiet: *analysen*. Analysmetod valde vi utifrån undersökningens syfte och ämne. Det sjätte steget är *verifiering* där intervjumaterialets tillförlitlighet och generaliserbarhet bestämdes. Det sista steget är enligt Kvale och Brinkmann *rapportering*. Resultatet av vår undersökning och de metoder som använts presenteras i detta examensarbete. Vi kommer nedan närmare presentera hur vi gått till väga i arbetet med vår studie utifrån dessa stadier.

4.2 Urval

Eftersom inte alla bibliotekarier kan studeras samtidigt behövdes ett urval göras. Bekvämlighetsurval ansåg vi vara lämpligt då vi utgick från de som svarat på vår förfrågan om deltagande i intervju om sagostunder på folkbibliotek och därmed var

beroende av informanternas tillgänglighet för undersökningen (jfr. Bryman, 2011). Via e-post skickade vi en förfrågan till 15 bibliotek av olika storlek och geografisk position. Tre stycken av de bibliotek som tillfrågades var stadsdelsbibliotek i en större stad och tolv stycken låg i kringliggande kommuner och län. Därefter bestämdes att minst sex intervjuer skulle räcka som underlag. Svar kom från åtta olika bibliotek om att de gärna deltog i vår undersökning och ställde upp för en intervju. Vi var nöjda med responsen och ansåg att antalet fick anses tillräckligt utifrån vår begränsade tid för arbetet. Vår ambition om en blandning av huvudbibliotek respektive filialer och geografisk spridning med sinsemellan demografiska skillnader kunde också uppfyllas. En av dessa intervjuer var med två personer, vi intervjuade alltså sammanlagt nio bibliotekarier.

Informanterna i denna studie är blandade sett till ålder och längden på deras yrkeserfarenhet som bibliotekarier spänner från fem år till 37 år. En informant har arbetat med sagostunder endast ett halvår, ingen är dock nyutexaminerad, något som hade kunnat vara spännande. Geografiskt är de fördelade på sju olika kommuner och två olika län och biblioteken de arbetar vid är både huvudbibliotek på centralorten och filialer på mindre orter. När vi skickade ut intresseförfrågan inför detta arbete tänkte vi på att skicka ut till så många olika sorters bibliotek av så olika storlek som möjligt, för att få spridning och vi anser att de som svarade också gett oss det. Dock bör det hållas i åtanke att det kan vara så att de bibliotekarier som är intresserade av sagostunder är mer benägna att svara jakande på att vara med i en studie.

4.3 Intervju

Här nedan presenteras delar av intervjuarbetet såsom; intervjuguide, genomförande, transkribering, kodning och verifiering.

4.3.1 Intervjuguide

Vi använde oss av, som tidigare nämnts, en intervjuguide med på förhand bestämda frågor för att få svar på våra forskningsfrågor. Vid utformandet av guiden tänkte vi särskilt på att frågorna inte bör vara allt för specifika eftersom det kan begränsa undersökningens fokus och står i konflikt med den kvalitativa forskningens induktiva syn. Intervjun inleddes därför med lite mer generella och inledande frågor och gick mot slutet över till tolkande frågor. Enligt Bryman (2011) är det lämpligt för att den som intervjuas inte ska bli styrd från början, men ändå få en lite djupare förståelse i vissa frågor. Guiden delades därför in i sex stycken teman: bakgrund, rummet, planering, genomförande, samarbete och utvärdering (se bilaga 1). Bibliotekariernas syn på barns delaktighet försökte vi få in i flera delar av guiden. Att det är teman som är relevanta för en studie om sagostunder grundar vi på den tidigare litteratur och forskning som vi tagit del av i arbetet. Dessa teman inleddes under intervjun med att informanterna uppmanades att berätta, till exempel: berätta om dig själv, berätta hur du brukar göra... Det gjorde att vi fick mycket utförliga och bra svar och att vi endast behövde komplettera med de mer specifika frågorna i intervjuguiden. Vi har strävat efter ett lättbegripligt språk som är anpassat efter deltagarna i intervjuerna, men eftersom vi intervjuat bibliotekarier så har en viss förutsättning för begrepp från biblioteksområdet förutsatts. (jfr. Bryman, 2011).

4.3.2 Genomförande

De åtta intervjuerna genomfördes på informanternas respektive arbetsplatser och vi gjorde fyra intervjuer var. Vi valde att träffas personligen istället för att till exempel utföra en telefonintervju eller intervju med hjälp av Skype eller liknande datorprogram. Detta för att vi ville träffa informanterna öga mot öga för att lättare kunna avläsa kroppsspråk, gester och uppfatta känslor. Dessutom gav det oss ett tillfälle att se hur det såg ut på biblioteken, dess barnavdelningar och rummen där sagostunderna hålls. Informanterna fick själva välja en lämplig lokal på biblioteket där intervjun kunde genomföras, för att de skulle känna sig så bekväma som möjligt under intervjutillfället. De flesta valde ett rum med dörr att stänga, så att vi kunde vara helt ifred. Två informanter valde ett allmänt rum av mindre storlek beläget i biblioteket, men då utfördes intervjun på morgonen innan biblioteket var öppet. En intervju genomfördes i biblioteket under öppettid och med vissa avbrott av låntagare. Intervjuerna spelades in och samtliga informanter ställde sig positiva till detta och vi uppfattade inte att någon tyckte att det var besvärande. Många av informanterna hade dessutom vana av att bli intervjuade.

Vi skrev även ner tankar som uppkom under intervjun, för att ställa följdfrågor. Som tidigare nämnts svarade majoriteten av informanterna mycket utförligt på de inledande öppna frågorna vi ställde och intervjuguiden behövdes i allmänhet bara användas som en mall för att kontrollera att vi fått svar på alla frågor som behövdes för vår studie. Vi försökte tänka på hur vi positionerade oss i rummet i förhållande till våra informanter för att säkerställa en så jämlik maktbalans som möjligt. Ett öppet kroppsspråk och att undvika negationer i frågor under intervjuerna tänkte vi också på, för att informanterna skulle känna sig väl till mods. Direkt efter intervjutillfället gjordes en kort utvärdering av genomförandet av intervjun, idéer vi fått och den allmänna känslan antecknades också. Som resultat av de åtta intervjuer vi genomfört är att vi fått ett rikt material och en bra empiri att jobba med.

Upplevelsen var att personkemin fungerat bra under samtliga intervjuer och att de har präglats mer av en "samtalskänsla" än av en utfrågning. Majoriteten av intervjuerna har tagit ungefär en timme. Två intervjuer tog dock bara 35 minuter, men då var svaren mycket mer kärnfulla och vi hade ändå fått svar på alla frågor från intervjuguiden. Under en intervju intervjuades två informanter samtidigt, något som var både positivt och negativt. Till den positiva sidan hör att informanterna fick idéer av varandra under samtalets gång vilket gjorde intervjun, och med det materialet, ännu rikare. Till den negativa sidan hör att vid ett par gånger var det under transkriberingsfasen lite svårt att höra vad de sa, men det generella intrycket av intervjun var ändå positivt. En aspekt som hade kunnat göra vårt material bättre hade varit om det fanns möjlighet att göra en pilotintervju och be om återkoppling av informanten efteråt, något som det dock ej har funnits tid till inom ramen för detta arbete. Å andra sidan har intervjuerna ändå utvecklats allt eftersom de utförts, när vi som intervjuare fått mer erfarenhet.

4.3.3 Transkribering

Intervjuerna spelades in, som vi nämnde i förra stycket, för att ge oss möjlighet att koncentrera oss på vad den intervjuade svarade. Därefter gjordes en transkribering som innebar att vi lyssnade på den inspelade intervjun och skrev ut materialet.

Transkriberingen skedde i så nära anknytning till intervjun som möjligt för att den skulle vara färsk i minnet. Intervjuerna skrevs ut i skriftspråk och inte i talspråk och vi hade i förväg bestämt att samtalet skulle skrivas ut ordagrant, men inte ta med tystnad, skratt och andra ljud. Detta var dock något som modifierades en aning under transkriberingens gång. Vi har båda två skrivit ner en del stödord i transkriberingen inom parentes (skratt, tystnad) för att förstå en viss känsla eller ton som uppstod under samtalet, detta för att få en så djup förståelse för empirin som möjligt. De flesta av våra intervjuer var långa tidsmässigt, vilket gjorde att transkriberingen tog mycket tid i anspråk. (jfr. Bryman, 2011).

4.3.4 Kodning

För att förbereda oss för vår analys valde vi att färgkoda vårt empiriska material. Det gjorde vi genom att först läsa igenom utskriftarna två gånger och därefter färgkoda avsnitt i texten som behandlade de förhållningssätt, pragmatiskt, traditionellt och emancipatoriskt, som vi definierar i vårt analytiska ramverk. Vi identifierade även tre olika teman som vi noterade och använder oss av i vår analys: *boken, rummet och bibliotekarien*. Dessa teman presenteras närmare i avsnittet resultat och analys. Anledningen till att vi gjorde på detta sätt var att vi ville bryta ner texten i mindre enheter. Därefter påbörjades en teoretisk tolkning av det empiriska materialet utifrån vårt analytiska ramverk. (jfr. Kvale & Brinkmann, 2014; Bryman, 2011).

4.3.5 Verifiering

Tillförlitlighet anser vi vara ett lämpligt begrepp att använda för verifiering av resultatet från vår studie, detta eftersom målet med kvalitativ forskning är att vara trovärdigt, överförbart, pålitligt och det ska vara möjligt att styrka och konfirmera (jfr. Bryman, 2011). Vår undersökning kan dock inte sägas utgöras av ett enda och absolut svar. Enligt Jan Trost (2010) är termen trovärdighet användbar då det insamlade materialet är relevant för studiens forskningssyfte. Eftersom samtliga personer som vi intervjuat arbetar med och har efaenhet av det vi avser att undersöka i vår studie anser vi att materialet vi samlat in för denna studie är både tillförlitligt och trovärdigt.

4.4 Etiska ställningstagande

Under vårt arbete har vi tagit hänsyn till de grundläggande etiska frågorna rörande frivillighet, integritet, konfidentialitet och anonymitet som Bryman (2011) beskriver. Detta har vi gjort genom att beakta de fyra etiska principerna för forskning: *informationskravet* genom att deltagarna har informerats om syftet med undersökningen samt att deltagandet är frivilligt och kan avbrytas. *Samtyckeskravet*, det vill säga att

deltagarna har själva fått bestämma över sin medverkan. *Konfidentialitetskravet* genom att alla uppgifter om deltagarna har behandlats konfidentiellt och förvaras så att obehöriga inte kan komma åt dem. Slutligen *nyttjandekravet* som innebär att insamlade uppgifter endast används för forskningsändamålet. (jfr. Bryman, 2011). Under insamling, presentation och förvaring av materialet har och tagit hänsyn till ovanstående punkter. Information om informanterna i denna studie är avkodade och alla personnamn påhittade.

5 Teori och analytiskt ramverk

I följande kapitel presenteras den teori som används som analytiskt ramverk för analys av vår empiri. Teorin berör tre olika förhållningssätt till läsning och dessa förhållningssätt menar vi, med avstamp i tidigare forskning, kan i sin tur påverka arbetssättet i läsfrämjande arbete med barn, som sagostunder är en del av.

Teorin tar avstamp i Mark Dressmans (1997) studie av tre skolbibliotek och i hans studie synliggörs hur de olika roller och förhållningssätt till barns läsning som skolbibliotekarier har och hur dessa roller och förhållningssätt i sin tur kan påverka utförandet av de lässtimulerande verksamheter som biblioteket anordnar. Dressmans studie har skolbibliotek och skolbibliotekarier som utgångspunkt, men dessa teorier är enligt Sandin (2011) möjliga att använda även för att studera folkbibliotek och folkbibliotekariers förhållningssätt vid arbeten på folkbibliotek. Dressmans teori har även använts av Rydjsjö och Elf (2007) för att beskriva tre olika förhållningssätt som bibliotekarier kan ha utifrån ett förmedlarperspektiv och som vi redogjorde kort för i litteraturgenomgången. De tre förhållningssätten är det pragmatiska förhållningssättet, det traditionalistiska förhållningssättet och det emancipatoriska förhållningssättet och vi utgår från hur de beskrivs i Louise Limbergs kunskapsöversikt (2002), Rydjsjö och Elfs studie (2007) och Sandins studie (2011).

Mot bakgrund av ovan definierar vi begreppen nedan och det är dessa definitioner vi utgått från i vår analys av vårt empiriska material.

5.1 Det pragmatiska förhållningssättet

Det pragmatiska förhållningssättet innebär att det är själva läsningen som är syftet och det viktiga är att barnet läser och inte vad som läses. Vikten ligger på att läsa många böcker och inga synpunkter finns på innehållet i böckerna. Det innebär att det inte läggs så stor vikt vid läsförståelse eller läsoplevelser. Vidare är det också ett instrumentellt förhållningssätt som kopplar läsning till olika nyttoaspekter, det kan till exempel handla om att barn genom läsning utvecklar sina språkfärdigheter eller får nya kunskaper inom andra områden.

5.2 Det traditionalistiska förhållningssättet

Vid ett traditionalistiskt förhållningssätt är syftet framför allt att förmedla ett kulturarv till barnen, det vill säga presentera en sagoskatt av till exempel folksagor och klassiker eller kända svenska barnboksförfattares verk. Stor vikt läggs också vid böckernas bildningsfunktion och att lära barnen uppskatta litteratur och att välja den utifrån estetiska kriterier. Detta förhållningssätt kan också innebära att förmedlaren vill styra barnens bokval eller boksmak i önskvärd riktning, det vill säga att de ska uppskatta ”rätt” sorts litteratur.

5.3 Det emancipatoriska förhållningssättet

Det emancipatoriska förhållningssättet fokuserar på att utveckla barnet till en självständig och kritisk läsare och det kan åstadkommas genom att läsningen sätts in i en historisk och social kontext. Att barnen har valfrihet i bokval är viktigt, vilket innebär att skönlitteratur likväl som facklitteratur kan väljas; det är viktigt att barnen själva får bestämma vad de ska läsa. Med detta förhållningssätt vill förmedlaren att barnen ska utmana sin förförståelse och världsbild, men samtidigt finns inga prestationskrav.

6 Presentation av resultat och analys

I detta kapitel presenteras först kort de nio informanter vi intervjuat för vår studie. Därefter presenterar vi resultat och analys utifrån tre teman som vi hittade i analysen av vår empiri. Dessa tre teman valde vi att kalla: *boken*, *rummet* och *bibliotekarien*. I temat *boken* behandlas den fysiska boken, läsning och dess betydelse samt upplevelser i samband med sagostunden. *Rummet* som tema tar upp biblioteket som plats, rummet för sagostunden och dess möjligheter. Det sista temat *bibliotekarien* handlar om bibliotekariens roll i sagostunden, olika arbetssätt och exempel på samarbete, samt synen på barns delaktighet. Som tidigare nämnts har vi utfört åtta intervjuer med nio bibliotekarier vilket gav oss ett rikt empiriskt material. Vi har valt att presentera resultat och analys under samma rubrik eftersom vi anser att det gör läsningen mer intressant och onödiga upprepningar kan undvikas i texten.

6.1 Beskrivning av informanter

Som en inledning presenterar vi mycket kortfattat våra informanter och deras bakgrund, samt deras huvudsakliga sätt att arbeta med sagostunder för att överskådligt belysa deras olika erfarenheter och arbetssätt. Vi har som nämnts tidigare gett dem fingerade namn och kommer inte att skriva ut vilket bibliotek de arbetar på i enlighet med de etiska reglerna som vi förhåller oss till.

Informant nr 1 - ”Anna”

Anna har arbetat som bibliotekarie i 28 år, de senaste tolv åren med barnverksamhet. Hon har haft sagostunder i tolv år på samma bibliotek och har tidigare endast haft högläsning. Från och med i år gick hon över till ett nytt koncept med att berätta och dramatisera sagor. Anna använder sig även av rekvisita, sånger och ramsor i sagostunden.

Informant nr 2 - ”Lilian”

Lilian har arbetat som barnbibliotekarie i 37 år på samma bibliotek. Hon har haft sagostunder i 30 år där hon läser sagan och visar diabilder från boken på en vägg. Lilian kombinerar även sagostunden med sånger och ramsor och har rekvisita till dessa.

Informant nr 3 - ”Elin”

Elin har arbetat som bibliotekarie i nio år och i nio månader på sin nuvarande arbetsplats. Hon har alltid arbetat med inriktning mot barn och hållit i sagostunder. Elin har ett koncept där hon först berättar en lite längre saga med rekvisita till och avslutar med högläsning ur en bok. Under sagostunden ingår även sånger och ramsor. Bilderna visas ur boken vid högläsning och på en flano-tavla när de berättas.

Informant nr 4 - ”Sofia”

Sofia har arbetat som bibliotekarie i fem år mestadels med inriktning mot barn. Hon har varit anställd på sin nuvarande arbetsplats i ungefär ett och ett halvt år. Hon håller för tillfället inte i sagostunder själv, men har tidigare arbetat med det och då endast haft högläsning utan rekvisita, sånger och ramsor. Sofia skannade boken och visade bilderna på väggen.

Informant nr 5 - ”Emma”

Emma har arbetat som bibliotekarie i åtta år och har arbetat som barnbibliotekarie i sex år och arbetat lika länge med sagostunder. I den tjänst hon har nu är 50% vikt åt språkstimulerande verksamhet. Emma lär sig sagan utantill och visar upp bilder ur boken. Sånger och ramsor ingår också i sagostunden.

Informant nr 6 - ”Margareta”

Margareta har arbetat som bibliotekarie i 20 år och jobbat med barn och sagostunder lika länge. Margareta använder sig av muntligt berättande och läser inte sagan ur boken, utan använder dockor och annan rekvisita för att levandegöra berättelsen, däremot visas inga bilder. Sånger och ramsor förekommer också under sagostunden.

Informant nr 7 - ”Malin”

Malin har arbetat som bibliotekarie i tio år. Från början arbetade hon som skolbibliotekarie, men idag arbetar hon som barnbibliotekarie. Sagostund har hon arbetat med hela tiden. Malin har högläsning på sagostunden och varvar med sånger och ramsor, bilderna visas ur boken.

Informant nr 8 - ”Catarina”

Catarina har arbetat som barnbibliotekarie på sin nuvarande arbetsplats i 13 år. Under sagostunderna använder Catarina mycket rekvisita. Bilder ur boken visas på en stor skärm och hon läser högt ur boken. Sånger och ramsor förekommer också.

Informant nr 9 - ”Linnéa”

Linnea har arbetat med sagostunder och barn endast ett halvår, men har innan dess jobbat många år som bibliotekarie på andra bibliotek. Linnea läser högt ur boken och bilderna från boken visas på en stor skärm. Sagostunden varvas med sånger och ramsor.

6.2 Tema 1 – Boken

”Jag vill öppna dörren till en värld där berättelserna bor” svarar Elin på den direkta frågan: Vilken tycker du är den viktigaste anledningen till att biblioteket ska ha sagostund? Citatet tyder på att hon har ett traditionalistiskt förhållningssätt och att hon vill presentera en sagoskatt för barnen. Elin fortsätter med att förtydliga att hon vill att barnen genom den fantastiska sagovärlden ska få ett läsintresse i förlängningen. För henne handlar det om att man genom fascinationen över berättelsen ska förstå att det är i böckerna magin finns. Men samtidigt som hon har det traditionalistiska förhållningssättet och vill lära barnen att uppskatta litteratur kan det finnas ett emancipatoriskt förhållningssätt i hennes uttalande. Det är även viktigt för henne att barnen utvecklas till självständiga och kritiska läsare och att de får en förståelse för sin omgivning och får mer empati för sina medmänniskor. Elin tar under intervjun upp att hon har läst hur högläsning för barn i hemmet har minskat från 70 till 30 procent på bara 15 år och att hon tycker det är verkligt deprimerande. Hon tror att föräldrar idag ser läsning som en sorts nöje, som kan ersättas med TV:n eller surfplattan. I detta har Elin ett tydligt pragmatiskt förhållningssätt som framkommer i formuleringar som ”Högläsningens otroliga kraft och verkligen superviktiga verksamhet” eller ”hur otroligt viktig högläsningen är för den egna läsningen”. Hon tar upp aspekter som att läsning handlar om att förstå vad som händer och inte bara orden och att hon ser det som att barnen får en träning i att analysera och lösa problem. Det visar på det instrumentella förhållningssätt som kopplar läsning till olika nyttoaspekter, och som kan handla om att barn genom läsning utvecklar sitt språk eller får nya kunskaper. I intervjun med Elin kan vi tydligt se att en person kan ha alla tre förhållningssätten till barns läsning och som Elin så bra sammanfattar det: ”...det är så oerhört mycket i det här paketet att läsa”.

Det läsfrämjande syftet med sagostunder är klart framträdande i vårt empiriska material. De flesta av våra informanter benämner syftet med sagostunder på olika sätt som har med läsfrämjande att göra som till exempel: att ”göra det kul med läsning”, att barnen ska ”bli sugna på att läsa mer”, eller ”få en läsoplevelse” samt ”få en introduktion till litteratur” tas upp i olika sammanhang under intervjuerna. Vi tolkar det som att våra informanter direkt kopplar sagostunden med läsfrämjande åtgärder eftersom flera stycken på frågan om det i deras mål eller verksamhetsplaner står något om sagostunderna svarat nekande, men poängterat att det däremot står att de ska arbeta läsfrämjande. I uttalandet att sagostundens syfte är att ”få en introduktion till litteratur” kan vi skönja ett traditionalistiskt förhållningssätt till barnens läsning i och med att de kan tänkas vilja presentera ett kulturarv och visa dem sagoskatten, medan ”bli sugna på att läsa mer” däremot kan kopplas till ett pragmatiskt förhållningssätt där vikten ligger vid att man läser många böcker och innehållet inte spelar så stor roll. ”Att få en läsoplevelse” och att ”göra det kul med läsning” skulle kunna tyda på ett emancipatoriskt förhållningssätt till barnens läsning och att bibliotekarierna vill utveckla dem till att bli kritiska och självständiga läsare samt att utmana deras förförståelse och världsbild. Vi hittar alltså i informanternas tankar om sagostunden som en läsfrämjande verksamhet exempel på alla tre förhållningssätten till läsning.

Det är intressant att notera att inte någon av informanterna i vår studie uttrycker att sagostundens syfte först och främst är att vara språkutvecklande, fast de samtidigt menar att det är en av de främsta anledningarna från bibliotekens sida till varför de genomförs. Här kan vi se en diskrepans mellan de värderingar biblioteket som institution vill förmedla och de förhållningssätt som grund med vilka bibliotekarierna utvecklar "sina" sagostunder. De flesta informanter påpekar dock att sagostunderna är språkutvecklande i förlängningen, men uttrycker det som att det är något som "fås på köpet". "Man ska inte vara rädd för att använda svåra ord, utan då förklarar man dem. Det är inte någon tävling." Lilian ger uttryck för att det viktiga är att barnen ska ha roligt och samtidigt lära sig olika saker under sagostunden. Hon gör en koppling mellan sagostunden och att väcka intresse för att läsa böcker och även de barn som är blyga från början och inte vågar säga så mycket blommar upp efter ett par gånger och sagostunden inspirerar föräldrarna att låna böcker och läsa för sina barn hemma. I Lilians citat "Tack vare bokläsning får man ett ordförråd som växer eller ökar och en läsförståelse som växer, intresset också." tycker vi det går att utläsa ett emancipatoriskt förhållningssätt till läsning, liksom ett pragmatiskt. Informanterna ger uttryck för att barnen blir mer självsäkra ju längre tiden går och har lättare att göra egna val, men nyttoaspekten vävs samtidigt in.

Vi ser i det empiriska materialet att oavsett om bibliotekarierna arbetar med muntligt berättande eller högläsning har boken en viktig plats i sagostunden. Ibland visas boken upp samtidigt som det förklaras tydligt att sagan som berättas går att läsa i boken. Här skulle ett traditionalistiskt förhållningssätt till barns läsning kunna anas genom att de vill förmedla ett kulturarv med hjälp av gamla klassiker eller svenska barnboksförfattare. Alla informanter, förutom Margareta, visar upp bilder från böckerna. Vi har stött på olika arbetssätt som till exempel att använda sig av gammaldags diabilder och ett modernare sätt att skanna boken i en kamera och visa på en vägg. Även förstoring av bilder och flanotavla förekommer, men det vanligaste är att man håller upp boken jämte eller framför sig och att bilderna visas på detta sätt. Bilderna har ett viktigt syfte i sig och är ett komplement till orden och är inte bara en illustration till sagan. Detta är ytterligare en aspekt som tyder på ett traditionalistiskt förhållningssätt till barns läsning i och med att det handlar om att peka på de estetiska kvaliteter som finns i böckerna, och i detta fall dess bilder.

Nästan alla av våra informanter använder sig av rekvisita i olika form för att illustrera sagan eller sånger och ramsor. Det är bara Sofia som inte använder rekvisita och hon är också den enda som endast läser sagor och inte har sånger eller ramsor på sagostunden. Rekvisitan, i form av till exempel dockor eller bilar, får barnen också leka med efteråt. Ibland "leker" barnen den saga som berättats. Flera av informanterna tillverkar egna föremål som används, det behöver som Anna säger "inte vara så himla fint, för barnens fantasi gör att de ser vad de vill se". Om man har högläsning så är det vanligt att använda sig av rekvisita vid sånger och ramsor. Till exempel Lilian har en sagopåse där barnen får plocka upp en sak som blir tema för en sång, det vill säga om man får upp en kanelbulle så sjunger man *Sockerbagaren*.

6.3 Tema 2 – Rummet

De flesta av våra informanter tycker det är svårt att nämna bara en anledning till varför biblioteket ska erbjuda sagostunder, för verksamheten är ju så bra och skälen är många till det. Men att synsättet att biblioteket som plats är viktigt kan vi utläsa eftersom många har angett det som svar i våra intervjuer. Vi fick svar som ”det ska vara roligt att gå till biblioteket”, ”man ska vilja komma tillbaka”, ”skapa ett band till biblioteket”, ”lära sig vistas i bibliotekslokalen” och ”på biblioteket händer roliga saker”. Vilka förhållningssätt döljer sig bakom dessa citat? Dessa åsikter tyder på att själva syftet med sagostunden kan uppfattas som instrumentellt. Med det menar vi att sagostunden kan ses som ett sätt att locka fler besökare till själva biblioteksrummet och att det därmed finns en nyttoaspekt med verksamheten. Det kan också tyda på ett pragmatiskt förhållningssätt till läsning eftersom genom att barnen kommer till biblioteket lockas de till läsning på olika sätt, men att det inte läggs så stor vikt vid vad som läses, utan mer att de läser (eller blir lästa för) överhuvudtaget och att de läser många böcker är det väsentliga. Även det traditionalistiska förhållningssättet ryms i citaten, att det ska vara roligt och att det händer roliga saker skulle kunna betyda att bibliotekarien vill förmedla kulturen och sagoskatten och på det sättet lära barnen uppskatta litteratur utifrån estetiska kriterier. Eller så handlar det om att själva biblioteket i sig rymmer så mycket olika sorters litteratur. Genom att komma till den fysiska lokalen får besökarna själva välja vad de vill ta del av, och på så sätt kan man ha ett emancipatoriskt förhållningssätt till läsning, sagostund och biblioteket.

Den fysiska platsen där sagostunden hålls, ofta kallat sagorummet, och dess utformning är något som verkar vara av stor betydelse för hur sagostunden i sin tur utformas. Elin svarar på frågan om de har något speciellt rum för sagostunden: ”Ja det har vi, och det skulle nog jag säga är A och O för att ha sagostund”. Att rummet bör vara avskilt, så att barnen kan få lugn och ro och koncentrera sig på sagan är något som nämns ofta. De flesta har ”mysiga” sagorum med dämpad belysning och kuddar. Det är bara Margareta som menar att rummet där sagostunden hålls ska vara ljust och luftigt, hon låter förstå att mörka rum kan vara skrämmande för små barn. Det är tydligt i informanternas berättelser att ett stort mått socialisering av barnen sker under sagostunderna. Att barnen lär sig vara i grupp, lyssna på andra, koncentrera sig, lär sig genom böckerna och berättelserna hur man ska uppträda är meningar som informanterna frekvent använder sig av.

På ett bibliotek finns inget specifikt rum utformat för sagostunder, utan de använder en läsesal under de sagostunder som hålls. Läsesalen ligger en våning upp i biblioteket och den hiss som tar en hit kan bara skötas av personal vilket betyder att alla med barnvagn måste be om hjälp av personal för att komma till och från sagostunden. Om något barn skulle bli ledsen eller behöva gå på toaletten under sagostunden kan föräldrar och barn inte ta sig ner till biblioteket utan assistans. Att rummet ligger avskilt från resten av biblioteket innebär också att sagostunden hålls långt borta från själva barnavdelningen och skapar en distans till böckerna som finns där. Möjligheterna att påverka sagorummets utformning är dock en ekonomisk fråga i mångt och mycket, och som

Anna uttrycker det: ”Men allting handlar ju om ekonomi...och nu fick vi det här, så nu får vi vara nöjda i typ ett år då”.

Malin beskriver sagostunden som att: ”det är ett sätt att bjuda in” och uttrycker att det är värdefullt för biblioteken att ha sagostunder därför att det är något som vuxna associerar med bibliotek. Sagostund är som aktivitet så positivt laddat och så starkt kopplat till biblioteket som plats att de vuxna blir glada och känner igenkänning när de läser om det i bibliotekets programblad, även om de sedan skulle välja att inte komma på sagostunden. Malins citat ovan tycker vi påtagligt markerar ett pragmatiskt synsätt och att sagostunden används i marknadsföringssyfte.

6.4 Tema 3 - Bibliotekarien

Det är bara Anna som har förändrat sitt sätt att arbeta på ett medvetet och genomgripande sätt genom att övergå från högläsning till muntligt berättande och dramatisering. Anna har också tydligast tankar om barns delaktighet i verksamheten och tillåter mer än de andra att bli avbruten under sagan, genom att diskutera och ställa frågor under tiden. Även om tankarna funnits en tid så var det rapporten *Leonards plåster* (Borrman & Hedemark, 2015) som var en den slutliga ögonöppnaren:

”O, men herregud! Vad är det vi håller på med? Alltså det är ju så helt riktigt! Varför har vi inte tänkt på detta innan? Ja, med barns delaktighet och barns deltagande och så... och då kände jag att - Nej, nu vill jag göra något annat!”

En av hennes sagostunder med det nya konceptet utvecklades till en ”melodifestival” - eftersom hon menar att barnen är fem år älskar de att sjunga - och några barn ville sjunga egna sånger, en och en framför gruppen. Hon säger att ”de ville liksom stå där och sjunga själva - och då fick de det!”. Anna menar att om hon låter barnen ta mer plats i sagostunden så händer det en massa spännande och roliga saker som inte går att förutse. Vi tolkar det som att Anna numera har ett emancipatoriskt förhållningssätt till barns läsning, där hennes fokus är att utveckla dem till självständiga och kritiska läsare och att utmana deras världsbild. Anna säger också att hon har fått jobba oerhört mycket med sig själv i och med det nya sättet att arbeta med sagostunden. Hon måste låta sagan ta tid, det vill säga ta det i ett lugnare tempo och lära sig lyssna och vänta in barnen. På så sätt hoppas hon kunna göra barnen mer delaktiga, genom dialog och diskussion. Anna säger dock själv att hon inte kommit så långt som att låta barnen bestämma vad som ska läsas. ”För det känner jag att jag inte har på fötterna. Då får man vara mycket mer liksom erfaren eller trygg i sig själv eller så, än vad jag är”. Detta trots att hon arbetat med sagostunder i tolv år.

Sofia som bara har haft högläsning på sina sagostunder diskuterade gärna med barnen under tiden som läsningen pågick och tycker det är viktigt att barnen får uttrycka en åsikt. Hon ville att de skulle reagera på det hon läste. Däremot säger hon att man inte kan ta hänsyn till vad alla tycker om valet av sagor, men de får i alla fall säga om de tycker något är tråkigt till exempel. Flera av informanterna uttrycker åsikten att sagan ska få fortgå för ”magin inte ska brytas” och att de försöker ”skapa en stämning som gör

att sagan kan fortgå i ett svep”. Om det då blir för mycket avbrott, frågor och diskussion, så bryts magin. Däremot är alla öppna för att efteråt höra vilka tankar sagan satt igång. Elin tycker också att delaktighet kan vara problematiskt och uttrycker det:

”Barn kan inte välja in i absurdum! Det är elakt att fråga ett barn hela tiden, vill du ha det eller vill du ha det? Barn orkar faktiskt inte, ibland gäller det bara att visa vägen.”

Hon förklarar vidare att små barn inte kan säga hur de vill att en bok ska vara, däremot kan de efter några sagostunder kanske uttrycka att de gillar böcker som är lite, lite läskiga eller att de gillar böcker som är väldigt roliga. Men att begära av dem att de ska kunna vara med och påverka sagostundens innehåll i den åldern anser hon inte rimligt. Kanske går det att se tendenser till ett emancipatoriskt förhållningssätt som går att koppla till synen på barnens delaktighet. Med det menar vi att i ju högre grad barnen får delta och tillåts kommentera under sagostunden desto tydligare blir det att läsning ses som något som utvecklar läsaren till att tänka självständigt och att läsningen sätts i en social kontext.

Många informanter redogör för att personligt engagemang är viktigt för att det ska bli en bra sagostund. Att gilla sitt arbete och känna glädje i att jobba med barnen är av central betydelse. Hand i hand med denna åsikt är ståndpunkten att det är viktigt att barnen känner sig välkomna och att alla ska känna sig sedda. Det ska gärna finnas tid till att kunna hälsa på alla barn och sagostunden måste få ta tid, det är inget som ”bara rivs av” som en informant uttrycker det. Flertalet informanter menar att tiden före och efter sagostunden är minst lika viktig som själva sagostunden och att det ofta är efteråt när barnen hunnit reflektera över det som sagts och gjorts, som de ”viktiga” frågorna kan komma. Då är det betydelsefullt att finnas till hands för att kunna prata med barnen. En tydlig faktor i arbetet med sagostunder är bibliotekariernas upplevda brist på tid. Det syns tydligt i samtliga intervjuer. Bibliotekarierna har sällan särskild tid avsatt för planeringen av sagostunden. De erfarenheter som erhålls genom att hålla i sagostunder gör att man har en viss rutin och flera informanter återanvänder samma sagor med jämna mellanrum, när det kommit nya kullar med barn.

Anna som bytt sitt arbetsätt från högläsning till muntligt berättande säger att numera tar planeringen mycket mer tid i anspråk. Tidigare kunde hon gå en halvtimme innan och titta bland böckerna. ”Det är inget drömläge, men det hände att man gjorde det. Och så läste man igenom de lite fort och så”. Men nu är det ett helt annat läge fortsätter hon, det krävs eftertanke, planering och konfererande med kollegor - vad har funkat och vad har inte funkat. Sofia säger att eftersom det inte fanns några ramar eller någon tid avsatt hade hon ingen planering innan sagostunderna. Hon säger ”Så jag tog kanske en kvart innan för att förbereda och sedan brukade jag plocka ihop... böcker som jag tyckte var roliga”. Vad kan detta tyda på för förhållningssätt till läsning? Både Anna och Sofia verkar inte haft något tydligt syfte med bokvalen, utan själva läsningen var det viktiga och det spelade inte så stor roll vad böckerna handlade om, bara det var roligt. Det tyder på ett pragmatiskt förhållningssätt till barns läsning, huvudsaken var att barnen läste eller fick lyssna till många böcker, men innehållet hade inte så stor betydelse. Vi ser här

tydliga tecken på att tidsbrist är en faktor som kan ge ett pragmatiskt förhållningssätt till sagostunden.

Även om samarbete vid just sagostunder inte alltid existerar så är det många som ändå har samarbete i andra former. Till exempel Catarina och Linnéa berättar om ett högläsningssprojekt som de arbetar med just nu. Det är ett projekt som har till syfte att verka positivt för barns språkutveckling och ordförråd och projektledarna menar att högläsning kan påverka hur väl barnen kommer att lyckas i skolan i framtiden och därmed hur deras generella livsvillkor kommer att te sig. Projektet innebär i korthet att "kapprumsbibliotek" skapas på förskolor och barnavårdcentraler (BVC) för att göra böcker lättillgängliga för alla, barn som vuxna, och för att uppmuntra vuxna att läsa mer för sina barn. Böckerna kan lånas hem från en plats som är lätt åtkomlig för många, då alla barn kommer i kontakt med förskola och/eller BVC. Det här tycker vi kan vara exempel på ett pragmatiskt förhållningssätt där fokus ligger på böcker och läsning och en uppfattning om att det är bra att läsa mycket och därför ska böcker vara enkelt att komma i kontakt med för alla.

Även Margareta samarbetar med förskolor och har haft utbildningar för pedagoger som arbetar på förskolor med litteraturprofil. Margareta berättar att alla pedagoger som arbetar på litteraturförskolor ska utbildas i litteratur och att barnen ska få en lässtund på förskolan varje dag. Tanken är att det ska finnas plats för böcker som en naturlig del av barnens vardag. Anna samarbetar också ibland med förskolorna om tema på sagan utifrån vad de pratar om i förskolan för stunden. Det kan vara så att förskolan arbetar med situationer som att vara kompis, hur man behandlar varandra och vad man gör när någon är ledsen. I samband med dessa teman har Anna valt att arbeta med Vem-sagorna av Stina Wirsén. Även här kan vi se ett tydligt pragmatiskt förhållningssätt, som kopplar läsning till nyttoaspekter som att barnen ska lära sig något och få nya kunskaper. På Elins bibliotek har man familjelördag tillsammans med kulturhuset och museet och då samarbetar de om ett genomgående tema. Elin väljer böcker till en sagostund som hålls utifrån temat för lördagen, till exempel kan de handla om odling. Flertalet informanter ger uttryck för viss frustration när de pratar om samarbete med andra. Dels kan vi se att vissa bibliotekarier inte tycker att det finns någon de kan samarbeta med, andra menar att det beror helt på hur intresserade förskolepedagogerna är av läsning och böcker om det blir ett samarbete med sagostunderna eller inte. Här kan vi se att de traditioner och personliga relationer som finns på biblioteket och mellan olika yrkesgrupper är betydelsefullt för hur lyckat samarbetet med andra blir. Som Emma säger: "Och då gäller det att pedagogerna är med på tåget, annars stänger man sig blodig!".

Flera av informanterna nämner att det finns sagostunder på andra språk än svenska på det bibliotek där de arbetar och då är kopplingen till de nyttoaspekter som sagostunden för med sig stark. Bara en informant, Emma, arbetar själv både med de vanliga sagostunderna och med sagostunder på andra språk. Vid samtal om dessa tvåspråkiga sagostunder framkommer ett förhållningssätt starkt förankrat i det pragmatiska förhållningssättet. Emma hänvisar till forskning som pekar på att det är viktigt för barns språkliga utveckling att ha ett starkt modersmål och berättar att både bibliotekarier och logopedier regelbundet pratar med föräldrar på förskolan om hur viktigt det är att barnen och de vuxna pratar sitt modersmål med varandra hemma, eftersom barnen vanligtvis i

mycket högre grad kommer i kontakt med svenska än sitt modersmål på förskolan och i det övriga samhället. Emma har sagostunder som uppsökande verksamhet på förskola när hon har tvåspråkiga sagostunder och 20 timmar i veckan av hennes tjänst är vikt åt arbete mot förskolan, så samarbetet däremellan är förhållandevis stort. Hon har även deltagit i Läslyftet tillsammans med förskolepedagogerna i hennes område, något som kan kopplas till det pragmatiska förhållningssättet då lärande och pedagogik står i fokus.

Alla informanter tar statistik på hur många som deltagit under sagostunden, Lilian noterar till och med barnens kön. Om någon utvärdering sker så är det oftast endast för sagostundsläsarens egen skull och på en ganska personlig och intuitiv grund, man tolkar alltså vad man uppfattat barnen tyckt var roligt eller inte, vad som fungerat under sagostunden eller inte. Utvärdering sker inte för verksamhetens skull och följer inte några mallar, det finns heller inga nedskrivna mål med sagostunden som ska följas upp. Catarina och Linnéa nämner att de har utvärdering efter varje termin, men det handlar i hög grad om praktiska förutsättningar som om sagostunden ska bli av eller inte, personalomsättning, föräldrarledighet och vikarier. Flertalet informanter nämner att de skriver ner vilka böcker de använt under sagostunderna. Elin tycker det är svårt att veta hur man ska göra för att få respons från barn, föräldrar och pedagoger och på så sätt utvärdera sagostunden. På frågan om hon brukar utvärdera efteråt svarar hon:

”Ja, jag vet faktiskt inte. Men det känns som om jag direkt eftersagostunden skulle fråga: Tyckte ni det var bra? Ja, jag vet inte ... det känns lite desperat. Vad tyckte ni, tyckte ni att det jag gjorde var bra?”

Emma säger ”Ibland ger jag i slutet av terminen ut utvärderingslappar till pedagogerna som de ska skicka tillbaka. Vad var bra, vad var mindre bra, har barnen tagit till sig det? Vad vill de se nästa termin?” Ofta får hon inte tillbaka så många lappar och många gånger får hon bara svar som att det var bra. Några brukar diskutera med kollegor efteråt och Margareta nämner att förr fanns det en person till på hennes arbetsplats som jobbade med sagostunder och att de då kunde utbyta erfarenheter över en fika och diskutera hur gick det idag, vad gjorde du. Då blev det en kontinuerlig utvärdering. Det saknar hon idag och konstaterar att “Vi har ju rätt tajt med personal, så det finns inte så mycket tid.”

Lilian som hållit på länge med sagostunder, i hela sitt yrkesverksamma liv, har tydligt märkt att intresset för sagostunden har gått i vågor genom åren, men tror att sagostunden är på väg uppåt igen, i status eller värde som hon uttrycker det. Verksamheten är viktig poängterar hon:

”Jag vet att vissa tycker det är viktigt för när barn som jag haft tidigare kommer hit till biblioteket så säger de: Åh, jag minns när du hade sagostund för oss och det var så mysigt! Och det är ju en enorm feedback till mig, du får belöning.”

7 Diskussion

I detta kapitel presenteras de mest framträdande dragen i analysen som genomförts i detta arbete. Vi kopplar vår analys till den litteratur och de studier som vi presenterat i litteraturgenomgången. Här återkommer vi också till våra forskningsfrågor och studiens syfte som är att synliggöra vilka förhållningssätt bibliotekarier kan ha till barns läsning och till sagostunden och diskutera hur dessa förhållningssätt kan påverka utformningen av sagostunden. Vi avslutar kapitlet med en kort diskussion om vår metod och teori.

Sammanfattningsvis kan sägas att informanterna inte endast har ett förhållningssätt till barns läsning och sagostunden, utan de ger ofta uttryck för flera olika förhållningssätt samtidigt. Vi har tidigare i vår analys konstaterat att det läsfrämjande syftet med sagostunder är klart framträdande i vårt empiriska material. Det är intressant att vi hittat exempel på alla tre förhållningssätten till läsning, det pragmatiska, det tradionalistiska och det emancipatoriska, i våra informanternas redogörelser om sagostunden som en läsfrämjande verksamhet. Att sagostundens primära syfte är att skapa ett läsintresse kan också ses genom att boken har en tydlig roll och är närvarande i sagostunderna hos alla bibliotekarier, oavsett om man arbetar med högläsning eller muntligt berättande. Chambers (2014) skriver om hur viktigt det är att barn får höra berättelser för att utvecklas som läsare, bland annat genom att höra hur svåra ord uttalas och lära sig tolka texter. Både Chambers och Andersson (2015) tar upp att högläsaren eller berättaren ger liv åt texten. Här ser vi både i litteraturen och i vår studie en tydlig koppling till sagostunden som en läsfrämjande aktivitet, men vi ser samtidigt att sagostunden ger möjlighet till en kulturell upplevelse för barnen. Vi menar att sagostunden tydligt kan kopplas till Kulturrådets definition om begreppet läsfrämjande som bland annat innebär att öppna vägar för den som inte läser och ge möjlighet till en konstnärlig upplevelse genom litteratur.

Ingen av de bibliotekarier som intervjuades i vår studie tyckte att sagostundens syfte först och främst var att verka språkutvecklande, även om de nämner det som en av de främsta anledningarna från bibliotekets sida till varför de har verksamheten. Det pragmatiska förhållningssättet med sagostunden som inkörsport till biblioteket bekräftar den slutsats Borrman och Hedemark drog i *Leonards plåster* (2015) att syftet med sagostunden kan uppfattas som instrumentellt, det vill säga att sagostunden är ett sätt att locka fler besökare till biblioteket. Den starka koppling som författarna fann att bibliotekarierna hade mellan sagostunden och biblioteksrummet är tydlig också i vår studie. Ytterligare ett syfte som Borrman och Hedemark (2015) finner i sin studie är att man vill skapa en mysig stund där man vill skapa ”berättarmagi” och ge barnen en läsupplevelse. Detta fann vi också i vår empiri, där det ofta uttrycks som att sagostunden ska vara rolig.

Som konstaterades i resultat och analysdelen tycker informanterna att bilderna i böckerna har ett viktigt syfte i sig, och inte bara är ett komplement till orden som berättas. Chambers (2014) skriver att bilderböcker är ovärderliga eftersom de är en visuell tolkning av texten, och inte bara ett komplement till orden, och många av våra

informeranter har samma synsätt. Både rekvisita och bilder kan används för att utveckla och bredda synen på barns litteracitet. Rydsjö (2015) skriver i sin rapport att litteracitet inte bara är skriftspråkighet utan även tal, gester, bilder och symboler. Vidare skriver Borrman och Hedemark (2015) ”att bläddra, peka och titta på bilder eller att leka med rekvisita under en sagostund kan många gånger vara viktigare för barn än själva sagan” (s. 85-86). De menar att om man vågar ställa relevanta och reflekterande frågor till barnen och låta deras intresse för visuella uttryck styra mer kan sagostunden bidra till även litteraciteten och inte bara språkutvecklingen hos barn utvecklas. Det här ser vi också tydligt i vår empiri, om rekvisita används låter man barnen leka med den, efter sagostunden. Samtliga vill också ha samtal och diskussion med barnen, även om det sker före och efter själva sagan. De flesta vill inte att ”magin” bryts med allt för mycket prat under tiden sagoberättandet pågår. Vi ser att barns litteracitet kan vara ett konkret mål i arbetet med sagostunder som kan vara väl värt att beakta i framtida arbete.

När vi tittat på vilket förhållningssätt bibliotekarierna har till barns delaktighet i samband med sagostunder märks tydligt att höga ambitioner finns. De är medvetna om vikten av att låta barnen vara delaktiga och inte bara delta i verksamheten. Flera har med delaktighet i sina verksamhetsmål. Men precis som det konstateras av Borrman och Hedemark (2015) så upplevs det mycket svårt att leva upp till det praktiskt i den betydelsen att göra barnen delaktiga i utformningen av sagostunden och vid val av böcker till exempel, ofta för att barnen är så små. Vi tror även att bibliotekariernas upplevda tidsbrist, som även Lagerström och Lundgren (2015) konstaterade i sin magisteruppsats, kan ha en betydande inverkan som gör arbetet komplicerat när det gäller att göra barn delaktiga i planeringen av verksamheten. Vi ser att våra informanter arbetar med barns delaktighet på det sätt som Sandin (2011) beskriver som en konkret, praktisk nivå vilket innebär delaktighet i moment. Delaktighet på en organisatorisk nivå som innebär delaktighet vid planering, genomförande och utvärdering förekommer inte.

Av våra informanter är det endast i Annas fall som vi kan se att alla de nivåer som Johansson och Hultgren (2015) delat in delaktighetsbegreppet i återfinns. I exemplet med den spontana ”melodifestivalen” deltog barnen i aktiviteten och de hade inflytande i och med att det spelade en roll att just de barnen var med och att de fick föreslå sånger. Det fanns en dialog mellan sagostundsledaren och barnen om vad man skulle göra och en möjliggörande miljö som inbjöd till att sagostunden tog en annan riktning. Vi ser också att Annas sagostund vid det här tillfället hade involvering, där några deltog genom att sjunga och andra genom att lyssna. Vi tycker även att exemplet tydligt kan kopplas till det Nordenfors (2010) skriver om hur maktrelationen utjämnas mellan barn och vuxna när sagostundsledaren släpper på kontrollen och barnen får vara med och bestämma.

Begreppet barns delaktighet hänger nära ihop med begreppen barnperspektiv och barnperspektiv. Vi kan i bibliotekariernas resonemang se att verksamheten till stor del präglas av ett barnperspektiv. I de flesta fall utformas sagostunderna så som de vuxna tror är bäst för barnen, utan att barnen egentligen tillfrågats. Vi instämmer dock med Halldén (2003) om att barnperspektiv kan sägas vara ett mångtydigt begrepp och vi kan se att bibliotekarierna verkar i barns intresse, då de under sagostunderna kontinuerligt samverkar med barnen genom att lyssna på dem och fånga upp vad de tyckte var roligt

eller inte roligt, vad som fungerade och inte fungerade. Vi kan konstatera i vår studie, likväl som Lagerström & Lundström (2014) gjorde, att sagostunder är en verksamhet där barnperspektivet styr snarare än att man arbetar utifrån barns perspektiv för att göra det möjligt med barns delaktighet och inflytande. Det är många intressen och behov som ska samlas i sagostunden, barnens framförallt. Tydligt är att bibliotekarierna sätter barnens intressen först, utifrån de resurser de har. Men vi kan se exempel i vår emperi på att önskemål från förskolor också kan inverka på hur sagostunden utformas.

Precis som Svensson (2005) konstaterade i sin magisteruppsats, har inte heller någon av våra informanter skriftliga måldokument som enbart är riktade till sagostunden. Det är troligt att det hänger ihop med den stora bristen på utvärdering av verksamheten. Som konstaterades i vår analys är utvärdering något som sker endast för den egna sakens skull och som inte kopplas till verksamhetens mål och eller syfte. Den utvärdering som genomförs följs heller inte upp på något sätt, utan är mest ett sätt att redovisa statistik. I *Leonards plåster* (2015) finns exempel på en enkel kvalitetsmodell för uppföljning av sagostunder som tagits fram av Borrman och Hedemark. Den kan användas som den är eller som grund för en egen mall. Precis som författarna konstaterar tror vi att genom att utvärdera sitt arbetssätt och kvaliteten på verksamheten skapas förutsättningar för att kontrollera att man arbetar med rätt saker och detta kan i sin tur ha inverkan på hur verksamheten kan hävdas gentemot chefer och politiker. Det kan handla om att få mer resurser i fråga om tid och pengar. Ett synliggörande av det arbete som sker kring sagostunden, med planering och utvärdering, stärker också barnbibliotekariers status och yrkesidentitet.

Sagostunden beskrivs i litteraturen vi läst som en viktig verksamhet som inte riktigt får den plats och tid den förtjänar. Det märks också tydligt i vår studie. Bibliotekarierna vi intervjuat har ett starkt engagemang för sitt arbete med sagostunder och med barn, de säger att man måste tycka om det, annars känner barnen det. Faktorer som påverkar deras arbete och som tas upp är bland annat tidsbrist och personalbrist. Informanterna nämner svårigheter med att ha fasta inplanerade aktiviteter och problem vid schemaläggning. I *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt* av Rydsjö och Elf (2007) framkommer att många bibliotekarier numera bara har tid för det allra nödvändigaste arbetet och att det saknas tid för egna reflektioner och mer visionära tankar. De menar att svaren kan tolkas som att bibliotekariernas ambitioner och mål överstiger de tillgängliga resurser som finns. Brist på tid i kombination med minskad personaltäthet på biblioteken är återkommande även i våra informanters resonemang om hur verksamheten planeras, genomförs och utvärderas. Faktorn med tidsbrist tror vi också kan leda till ett pragmatiskt förhållningssätt till sagostunden. Vi ser också att många bibliotekarier arbetar på ett sätt som de utvecklat genom sin erfarenhet och kanske kan tidsbrist, såväl som brist på utvärdering, göra att det är lätt att fastna i ett beprövat koncept?

Avslutningsvis menar vi att det metodval som gjordes inför denna studie kan anses adekvat för studiens syfte och för att besvara dess forskningsfrågor, likväl att den intervjuguide som användes under intervjuerna fungerade väl. Dock kan sägas att det hade varit lämpligt att utföra en pilotintervju för att ytterligare finslipa intervjuguiden, samt att vår ringa erfarenhet av intervjuer kan ha gjort att inte alla följdfrågor blev

ställda under intervjuerna. Detta kan såklart ha påverkat resultatet i någon mån och är något som hade kunnat göras annorlunda om mer tid hade funnits för denna studie. Val av teori är en annan komponent som kan påverka resultatet. Vi har analyserat resultatet med hjälp av vårt teoretiska ramverket och vi upplevde att det fungerade väl i stort. Begreppen som vi använde om olika förhållningsätt till barns läsning, det pragmatiska, det traditionalistiska och det emancipatoriska förhållningssättet var lämpliga och användbara även för sagostunder anser vi. I diskussionen har vi valt att använda oss av litteratur som vi funnit relevant och tagit avstamp i lämplig forskning. Vi har försökt att inte låsa oss i teorin och hoppas att det förtydligar våra resultat och belyser den empiri vi fann betydelsefull för diskussion och slutsatser.

8 Slutsatser

I detta kapitel presenterar vi våra slutsatser och ämnar besvara våra forskningsfrågor som är: vilka förhållningssätt till barns läsning och sagostunder kan synliggöras i bibliotekariers resonemang om sagostund på bibliotek och hur kan bibliotekariers förhållningssätt påverka deras arbete med sagostund som verksamhet; det vill säga vid planering, genomförande och uppföljning?

Som slutsats av vår analys av det empiriska materialet kan vi se att det finns flera olika förhållningssätt till barns läsning som går att koppla till sagostundens intention. De tre förhållningssätten till läsning: det pragmatiska, det traditionalistiska och det emancipatoriska kan skönjas och är mycket tydliga i vissa fall, som i synen på barns delaktighet och sagostundens syfte. Materialet visar dock tydligt på att det är rent praktiska förutsättningar som rummets utformning och tillgänglighet, schemaläggning, tidsbrist och personalbrist, samt ekonomiska förutsättningar i kombination med personligt tycke och smak som i hög grad påverkar hur bibliotekarierna planerar, genomför och utvärderar sagostunden. Vi kan även se att praktiska faktorer kan kopplas till ett pragmatiskt förhållningssätt till sagostunden.

Det vi upplever som tydligast i vårt empiriska material är att oberoende av vad bibliotekarierna har för förhållningssätt till barns läsning och till sagostundens syfte; oavsett om de tycker barnen ska lära sig något av sagostunden, om sagostunden används för att locka nya besökare till biblioteket eller att barnen ”bara” ska vara med om en kulturupplevelse så är den gemensamma faktorn att bibliotekarierna vill att det ska vara roligt för barnen att komma på sagostund. Vi menar att bibliotekariernas pragmatiska förhållningssätt till sagostunder på bibliotek kan vara en bidragande orsak till varför barn många gånger inte är med i varken beslutsprocessen, utveckling eller utförandet av sagostunderna. Vi har även tolkat det som att synen på barns delaktighet i hög grad tyder på ett emancipatoriskt förhållningssätt. Innan vi påbörjade vår studie hade vi föreställningen att barns delaktighet skulle vara ett tydligare syfte med sagostunden nu jämfört med tidigare studier och att detta skulle ha påverkat arbetet med planering, genomförande och utvärdering i mycket högre grad än vad som är fallet.

Det är anmärkningsvärt att bristen på utvärdering är så genomgående och att inga uttalade syften eller mål med sagostunden som verksamhet finns på biblioteken. Vi är av uppfattningen att för att kunna utveckla verksamheten, göra sagostunden än mer relevant för barn och för att göra barnen mer delaktiga, bör biblioteken kontinuerligt utvärdera sagostunderna. Vi ställer oss frågan om bibliotek kan sägas uppfylla sitt uppdrag och leva upp till bibliotekslagen om de erbjuder verksamheter som inte utvärderas?

Käll- och litteraturförteckning

- Andersson, J. (2015). *Med läsning som mål: om metoder och forskning på det läsfrämjande området* (Kulturrådets skriftserie 2015:3). Stockholm: Statens kulturråd.
- Borrman, P. & Hedemark, Å. (2015). *Leonards plåster: om syfte, barnsyn och kvalitet i bibliotekets sagostund*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder* (2., [rev.] uppl. ed.). Malmö: Liber.
- Chambers, A. (2014). *Böcker inom och omkring oss* ([Ny utg.]). Stockholm: Gilla böcker.
- Dressman, M. (1997). *Literacy in the library: negotiating the spaces between order and desire*. Westport, Conn: Bergin & Garvey.
- Halldén, G. (2003). Barnperspektiv som ideologiskt och/eller metodologiskt begrepp. *Pedagogisk forskning*, 8(1-2), 12-23. Hämtad från <http://journals.lub.lu.se/index.php/pfs/article/view/7939/6993>
- Johansson, B. (2010). Barnbibliotekariers och forskares barnperspektiv. I K. Rydsjö, F. Hultgren & L. Limberg (Red), *Barnet, platsen, tiden: teorier och forskning i barnbibliotekets omvärld* (s. 23-46). Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.
- Johansson, B. & Hultgren, F., (2015). *Rum för de yngsta: barns och föräldrars delaktighet i kulturverksamheter* (Vetenskap för profession 32:2015). Borås: Högskolan i Borås.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun* (3. uppl. ed.). Lund: Studentlitteratur.
- Lagerström, A. & Lundgren, A. (2014). *Att främja barns delaktighet: en studie av barnbibliotekariers syn på barns delaktighet i folkbibliotekets barnverksamheter* (Magisteruppsats, Institutionen Biblioteks- och Informationsvetenskap, Högskolan i Borås). Hämtad från http://bada.hb.se/bitstream/2320/14740/1/mag14_10.pdf
- Limberg, L. (2002). *Skolbibliotekets pedagogiska roll: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Skolverket.
- Lööf, A. & Karlsson, B. G. (1984). *Sagostunder vid svenska folkbibliotek: värda att satsa på* (Examensarbete). Borås: Bibliotekshögskolan.
- Nordenfors, M. (2010). *Delaktighet - på barns villkor?*. Göteborg: Tryggare och mänskligare Göteborg.
- Rydsjö, K. & Elf, A. (2007). *Studier av barn- och ungdomsbibliotek: en kunskapsöversikt*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

Rydsjö, K. (2015). *Dags att höja ribban: samverkan för små barns språkutveckling*. Halmstad: Regionbibliotek Halland. Hämtad från <http://www.regionhalland.se/sidhuvud/bestall-ladda-ner/kultur1/regionbiblioteket/dags-att-hoja-ribban/>

Sandin, A. S. (2011). *Barnbibliotek och lässtimulans: delaktighet, förhållningssätt, samarbete*. Stockholm: Regionbibliotek Stockholm.

SFS 2013:801 *Bibliotekslag*. Stockholm: Kulturdepartementet. Hämtad från https://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/sfs_sfs-2013-801/

Svensk biblioteksförening. (2015). *För det demokratiska samhällets utveckling: bibliotekslagen enligt lagstiftaren*. Stockholm: Svensk biblioteksförening.

Svensson, M. (2005). *Sagostunder på folkbiblioteket: ur sagostundsledarens perspektiv* (Magisteruppsats). Borås: Högskolan i Borås, Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap.

Söderblom, H. (2002). *Ska vi gå till bibblan?: Stockholms stadsbiblioteks barnavdelningar under 50 år : en tillbakablick, byggd på egna och andras minnen samt på material i Stockholms stadsbiblioteks arkiv*. Stockholm: Stockholms kulturförvaltning.

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer* (4., [omarb.] uppl.). Lund: Studentlitteratur.

Törnvall-Olsson, L. (1974). Sagostunder. I Skolöverstyrelsen (Red.), *Barn i bibliotek: en idéhandbok om aktiviteter och samarbetsformer* (No. 9). Lund: Bibliotekstjänst.

UNICEF Sverige (2009). *Barnkonventionen: FN:s konvention om barnets rättigheter*. Stockholm: UNICEF Sverige. Hämtad från <https://unicef.se/rapporter-och-publikationer/barnkonventionen>

Inledning

Jag heter ... och vill intervjua dig för att jag tillsammans med en kurskamrat ska skriva en uppsats om sagostunder. Vi vill veta hur bibliotekarier arbetar med och uppfattar sagostund som programverksamhet.

Det här är frivilligt så du kan avbryta när du vill. Intervjun kommer ta cirka 45-60 minuter. Vi spelar in för vår egen skull och gör en skriftlig sammanställning av intervjun. Är det OK med dig? Uppgifterna kommer bara att användas för vår uppsats och alla uppgifter hanteras konfidentiellt. Man kommer inte kunna utläsa vilket bibliotek du jobbar på eller liknande. Vi kommer hitta på fingerade namn. Om du vill läsa intervjun efter vi skrivit ner den så kan du få det. Har du några frågor innan vi börjar?

Bakgrund

Berätta om dig själv!

- Beskriv din arbetsplats
- Hur länge har du jobbat som bibliotekarie/assistent?
- Hur länge har du jobbat med barnaktiviteter och sagostunder?
- Om de har jobbat länge: Har det skett stora förändringar i hur man arbetar med sagostund tycker du?
- Var hämtar du ny kunskap om sagostunder?
- Vem i din omgivning lär du dig av och på vilket sätt?
  - Hur blev du introducerad i arbetet - lärde du av någon speciell?
  - Finns det t ex nätverk eller andra grupper där man kan utbyta erfarenheter?
  - Får du fortbildning av din arbetsgivare, i så fall i vad?
- Står det något i era styrdokument (t ex biblioteksplanen) om sagostund på ditt bibliotek?
  - Har ni några mål angående sagostunder?
  - Kan du berätta lite om dem?
  - Kan vi få ta del av dessa dokument på något sätt?
- Vilken tycker du är den viktigaste anledningen till att man har sagostund?

Rummet

Berätta hur det ser ut i biblioteket!

- Finns det en särskild avdelning eller rum för sagostunder på ditt bibliotek?
- Berätta om rummet, hur är det utformat? (finns det kuddar, är det "mysigt", är det t ex låga bord anpassade för barn)
- Vem utformade rummet?
- Var ni med och påverkade?
- Hur funkar det att ha sagostunder där osv?
- Är det något som saknas?
- Är det något ni skulle vilja förändra?

Planering av sagostund

Berätta hur du brukar göra när du planerar en sagostund!

- Vad inspirerar dig och ger nya idéer?
- Hur väljer du bok/material inför sagostunden?
- Brukar barnen komma med förslag på böcker?
- Samarbetar du med någon i planeringsstadiet?
- Skriver du ner i förväg vad du ska göra under sagostunden?

- Vilken åldersgrupp vänder ni er till?
- Hur ofta har ni sagostunder?
- Barns delaktighet är något som uppmuntras i flera av bibliotekens mål- och styrdokument, är det något som ni jobbar med?
  - Hur och varför?
  - Vad tycker ni är klurigt med delaktighet?

Genomförande av sagostund

Berätta om hur går sagostunden till!

- Berättar du sagan eller läser du högt ur en bok?
- Hur visar du eventuella bilder?
- Om du använder du rekvisita, t ex dockor, hur använder du det?
- Brukar du fråga barnen om vad som händer i sagan?
- Hur länge brukar sagostunden vara?
- Hur många barn brukar vara med?

Berätta om hur barnen deltar och är delaktiga i sagostunden!

- Ställer de frågor om berättelsen?
- Får de leka med dockorna?
- Om barnen inte vill vara med på sagostunden, vad gör du då?
- Om barnen inte verkar uppskatta den bok som du läser, vad gör du då?
- Vad vill ni barnen ska ta med sig från sagostunden?
  - Vilken känsla?
  - Något barnen ska lära sig?

Samarbete

Berätta lite om samarbete med andra!

- Vilka är det som kommer på sagostunden?
- Kommer barn tillsammans med vårdnadshavare eller är det förskoleklasser tillsammans med pedagoger?
- Hur bestäms vilken dag och tid sagostunden är? (i vissa städer/kommuner får barn med syskon bara vara på förskola vissa dagar i veckan, detta kan påverka vilka som har möjlighet att komma på sagostunden)
- Finns det några (föräldrar etc) som har önskemål om sagostunder?
- Samarbetar du i genomförande och planering av sagostunder?

Utvärdering av sagostund

Berätta om hur sagostunderna brukar utvärderas/följas upp!

- Skriver ni ner utvärdering eller utvärderingsarbete?
- Använder du dig av någon speciell metod?
- Hur gör du för att veta att sagostunden var bra?
- Skriver du ner vad som gjorts under sagostunden?
- Hur gör du för att få reda på vad barnen/föräldrar/lärare tyckte var bra eller mindre bra?
- Brukar du skriva ner hur många barn som var med på sagostunden?
- Brukar samma barn återkomma till sagostunderna?
- Använder ni er av utvärderingen i planering för nästa sagostund eller som uppföljning av mål? I så fall på vilket sätt...

Avslutning

Om något är oklart - har jag fattat dig rätt om ...?

- Har du något du vill tillägga eller fråga om?

Hör gärna av dig om du kommer på något i efterhand som du vill förtydliga/lägga till eller ta bort.

Vi tackar för att du ställde upp på intervju!

Arbetsfördelning under arbetet

Några korta ord om arbetsfördelningen under arbetet med vår kandidatuppsats: vi genomförde fyra intervjuer var och transkriberade dessa enskilt. I övrigt har vi båda arbetat lika mycket med alla delar av texten och vi tar därför gemensamt ansvar för uppsatsen.

*Sarah Nyström och Camilla Oskarsson
Borås, 23 maj 2016*